

УДК 159.9:34 (075.8)

Психологічна корекція ресоціалізації особистості в постпенітенціарний період

Сорока А. В.
anatolij_soroka@ukr.net

У статті висвітлено дослідження апробації окремих результатів авторської програми психологічної корекції ресоціалізації особистості в постпенітенціарний період відповідно до виконання запропонованого нами системо-комплексу [2 – 7]. Практична значущість дослідження полягає в апробації й успішному впровадженні результатів дослідження (підтверджено актами впровадження), а саме: «Психодіагностичною та психокорекційною програмами дослідження готовності до ресоціалізації особистості після звільнення від відбування терміну покарання» у центрах соціальної адаптації Харківської й Сумської областей України. Результати дослідження використовуються в практичній діяльності психологів установ виконання покарань, пробації вищезазначених областей, а також під час проведення занять у системі професійної підготовки й підвищення кваліфікації психологів установ виконання покарань, пробації України.

Ключові слова: системний підхід; системо-комплекс; психокорекційна програма; ресоціалізація особистості.

В статье освещены исследования апробации отдельных результатов авторской программы психологической коррекции ресоциализации личности в постпенитенциарный период в соответствии с выполнением предложенного нами системо-комплекса [2 – 7]. Практическая значимость исследования заключается в апробации и успешном внедрении результатов исследования (подтверждено актами внедрения), а именно: «Психодиагностической и психокоррекционной программ исследования готовности к ресоциализации личности после освобождения от отбывания срока наказания» в центрах социальной адаптации Харьковской и Сумской областей Украины. Результаты исследования используются в практической деятельности психологов учреждений исполнения наказаний, пробации вышеупомянутых областей, а также при проведении занятий в системе профессиональной подготовки и повышения квалификации психологов учреждений исполнения наказаний, пробации Украины.

Ключевые слова: системный подход; системо-комплекс; психокоррекционная программа; ресоциализация личности.

Psychological correction of person's resocialization in the postpenitentiary period. The article studies the testing of individual results of the author's program of psychological correction of personality resocialization in the postpenitentiary period in accordance with the implementation of the system-complex proposed by us [2–7]. The practical significance of the research is to test and validate the results of the research (confirmed by the implementation acts), namely: «Psychodiagnostic and psychocorrection programs for the study of readiness for resocialization of the individual after being released from serving the sentence» in the centers of social adaptation of the Kharkiv and Sumy regions of Ukraine. As a result of the work, there have been significant changes in a number of indicators of the system complex we are investigating, the severity of which at the time of completion of the study compared with its beginning allows us to assert that the process of resocialization of the subjects is successful. Eight of those who studied after participating in the program successfully married (material assistance provided to them by the relevant charitable and religious organizations of Ukraine) and happily living in the family, bringing up children. And the author as the head of the public organization of the North-East interregional department for the execution of punishments and probation of the Ministry of justice of Ukraine in every possible way tries to provide them with any assistance. The results of the study are used in the practical work of psychologists of penitentiary institutions, probation of the above-mentioned areas, as well as during training in the system of professional training and professional development of psychologists of penitentiary institutions, probation of Ukraine.

Key words: system approach; system-complex; psychocorrectional program; resocialization of the individual.

Постановка проблеми. Психологічна корекція ресоціалізації особистості в постпенітенціарний період сприяє попередженню рецидивної злочинності особистості, яка перебуває в установах соціальної адаптації, а також прискорює процес повернення її до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

На сьогодні проблема ресоціалізації осіб, звільнених із місць позбавлення волі та звільнених від відбування покарання з випробуванням, не набула належного розвитку у вітчизняній системі пробації України.

Пробація – система наглядових і соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та згідно із законом до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. Пробаційна програма – програма, що призначається за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, і передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих виявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можна об'єктивно перевірити [1].

Можливості підвищення професійної компетентності психологів пробації України у зв'язку з означеною проблемою використовуються недостатньо. Цьому перешкоджають не лише нечисленність психологів пробації й слабе методичне забезпечення їхньої діяльності, а й недостатня наукова обґрунтованість підходів до створення технологій відновлення і розвитку в суб'єктів пробації життєво важливих умінь і якостей, необхідних для їх успішної реінтеграції в суспільство. Дефіцит ефективних технологій психологічної корекції ресоціалізації особистості в постпенітенціарний період ускладнює профілактичну роботу, спрямовану на ослаблення десоціалізувального впливу тюремного середовища, оскільки завдання (ресоціалізація, профілактика, психокорекція) взаємопов'язані.

Практична значущість дослідження полягає в апробації й успішному впровадженні результатів дослідження (підтверджено відповідними актами впровадження), а саме: «Психодіагностичною та психокорекційною програмами дослідження готовності до ресоціалізації особистості після звільнення від відбування терміну покарання» у відповідних центрах соціальної адаптації Харківської й Сумської областей України. Результати дослідження використовуються в практичній діяльності психологів установ виконання покарань, пробації вищезазначених областей, а також під час проведення занять у системі професійної підготовки й підвищення кваліфікації психологів установ виконання покарань, пробації України.

Матеріали дослідження можуть бути використані в роботі з неповнолітніми правопорушниками; із засудженими, які відбувають покарання в колонії-поселенні або без ізоляції від суспільства; у таких сферах психології, як юридична, превентивна, ювенальна та інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями зазначеної проблеми займаються порівняно недавно. Окремі її аспекти знайшли відображення в роботах педагогічних психологів (соціалізація особистості в ускладнених умовах), юридичних психологів (психологічна сутність злочину і покарання), пенітенціарних психологів (психологія особистості, яка відбуває покарання) і т. п. У педагогіці й психології ще з 30-их років минулого століття з'явився інтерес до перевиховання злочинців. У зв'язку з цим заслуговують на увагу праці Ю. М. Антоняна, М. А. Беляєва, В. І. Гуськова, М. І. Волошина, А. Ф. Зелінського, І. А. Стручкова, І. В. Шмарова. Проблему соціальної реадaptaції особистості частково висвітлено в дослідженнях В. В. Голини, І. М. Даниліна, В. С. Потьомкіна та ін.

На сьогодні значний внесок у дослідження теорії і практики ресоціалізації особистості зробив Ю. М. Швалб, який стверджує, що «ресоціалізація здійснюється тільки як мотивована і вольова дія самого індивіда. Людину не можна ресоціалізувати «ззовні» – їй можна надати соціальну або психологічну допомогу в рішенні змінити своє життя. Ресоціалізація здійснюється як процес зміни індивідом своєї власної системи соціальних настанов, соціальних зв'язків і соціальних взаємодій. Така зміна, безумовно, є надзвичайно складною в психологічному плані і настільки ж важкою в діяльнісному плані» [8, с. 30].

Крім того, у більшості опублікованих досліджень переважає практичний аспект: тією чи іншою мірою аналізуються труднощі, що виникають у людини, яка потрапляє до місць позбавлення волі або звільняється з них. Узагальненого ж теоретичного аналізу проблеми ресоціалізації особистості після звільнення від відбування терміну покарання ще немає, особливо її психолого-педагогічних аспектів. Відсутні також комплексні дослідження механізмів ресоціалізації, у яких би розглядалася взаємодія особистості й середовища виправної установи, та проблеми корекції ресоціалізації особистості в постпенітенціарний період.

Проведений аналіз літератури переконує нас у тому, що на сьогодні залишилися мало вивченими психолого-педагогічні чинники ресоціалізації та реадaptaції особистості в пенітенціарній установі, а особливо недостатньо розкрито роль психологічної служби в наданні допомоги й підтримки ресоціалізації особистості в постпенітенціарний період.

Таким чином, виявляється, що в науці мало уваги приділяється саме психодіагностичній і психокорекційній роботі щодо ресоціалізації особистості в постпенітенціарний період.

Мета статті: визначити окремі результати дослідження після застосування нами авторської програми психологічної корекції ресоціалізації особистості в постпенітенціарний період.

Дослідження проводилися на базі чотирьох установ Харківської й Сумської областей України. Вибірка дослідження складає загальною кількістю 100 осіб чоловічої статі (перші шість місяців після звільнення від відбування терміну покарання). З неї виділилися 48 досліджуваних, які за власним бажанням входили до чотирьох експериментальних груп та відповідали таким критеріям:

- 1) їхні внутрішні переконання щодо змін власного життя на краще були настільки бажаними, що вони з великим задоволенням брали участь у проведенні апробації психокорекційної програми;
- 2) відсутність наркотичної, алкогольної або ігрової залежності;
- 3) досліджувані в групах були близькими за віком.

Їм було надано можливість брати участь у груповій роботі протягом 2,5 місяців по 1 заняттю на тиждень тривалістю 4 академічні години кожне (усього 36 годин).

Таким чином, було сформовано 4 експериментальні групи:

– перша група досліджуваних (молодь) – 24 чоловіки, віком від 28 до 39 років – поділяється на 2 підгрупи по 12 осіб;

– друга група досліджуваних (старші за віком) – 24 чоловіки, віком від 40 до 50 років – поділяється на 2 підгрупи по 12 осіб.

Загальна кількість досліджуваних експериментальних груп становить 48 чоловіків.

Контрольну групу склали 52 досліджувані, які увійшли до вибірки на початковому етапі дослідження, але не брали участі в груповій роботі; із ними в різних установах соціальної адаптації проводилась інша робота з ресоціалізації.

Слід спеціально наголосити, що в психокорекційному тренінгу не брали участі особи, які мають патопсихологічні відхилення.

Досягнуті в процесі науково-експериментальної роботи результати порівнювалися й оцінювалися за показниками «Системи ціннісно-нормативної сфери особистості», а саме: шкали базових переконань особистості, шкали загальної комунікативної толерантності особистості, шкали схильності до агресії особистості у відносинах з оточенням. Також за показниками «Системи вольової саморегуляції особистості», до якої належать такі показники психологічної характеристики: шкала вольової саморегуляції особистості, шкала контролю за дією (показник самоконтролю) особистості, шкала здатності до самоорганізації особистості. На нашу думку, негативні показники вищеперерахованих змінних зумовлюють недостатню ресоціалізацію особистості після звільнення від відбування терміну покарання в сучасному суспільстві.

Отримані на початковому етапі дослідження дані ми докладно описали в наших попередніх публікаціях [2 – 7]. Основною метою проведення психокорекційної програми з досліджуваних характеристик є виправлення негативних показників відповідних змінних досліджуваного нами системо-комплексу, а саме: вирівнювання загального відставання в розвитку ціннісно-нормативної сфери й вольової саморегуляції особистості. Тому аналіз досягнень результатів дослідження ми продовжуємо з таких інтеграційних показників:

1. Динаміку показника «Шкали схильності до агресії особистості» наочно показано в таблиці 1 та на рис. 1.

Таблиця 1

Розподіл досліджуваних за рівнями схильності до агресії на початковому і завершальному етапах групової роботи

Рівні схильності до агресії	Початковий етап	Завершальний етап
Низький	3 чол. (2,75%)	15 чол. (29,62%)
Середній з тенденцією до низького	13 чол. (25,3%)	21 чол. (48,18%)
Середній з тенденцією до високого	22 чол. (47,15%)	12 чол. (22,2%)
Високий	10 чол. (24,8%)	Немає

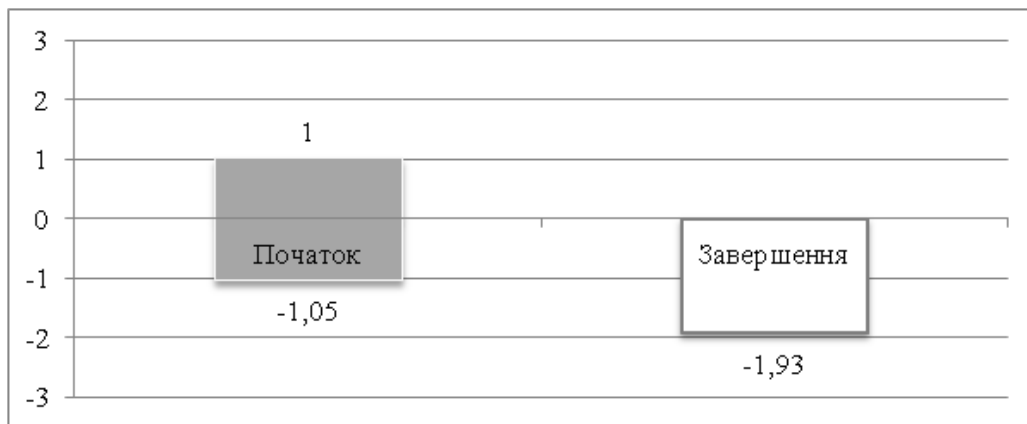

Рис. 1. Динаміка показників загального рівня схильності до агресії в досліджуваних (середнє значення).

Достовірність відмінностей, встановлена за допомогою t-критерію Стьюдента для залежних вибірок, свідчить про те, що на початок і завершення групової роботи із досліджуваними значущо відрізняються показники загального середнього показника схильності до агресії ($t = -13,92$, при $p < 0,000001$). Таким чином з'ясовано, що в процесі групової роботи із досліджуваними відбулося статистично значуще зниження загального середнього показника схильності до агресії: від показника високого рівня (+1) до низького рівня сформованості схильності до агресії (-1,93). Отриманий результат свідчить про високу результативність групової роботи щодо корекції схильності до агресії в досліджуваних.

2. Динаміка показника «Вольової саморегуляції особистості» у досліджуваних наочно показано в таблиці 2, 3 та на рис. 2.

Таблиця 2

Розподіл досліджуваних за рівнями сформованості вольової саморегуляції особистості і її субшкал на початковому і заключному етапах групової роботи

Рівні сформованості субшкал вольової саморегуляції особистості	Початковий етап	Після завершення роботи
Загальна шкала (B)		
Низький	17 чол. (29,85%)	5 чол. (8,72%)
Середній	31 чол. (70,15%)	34 чол. (71,17%)
Високий	Немає	9 чол. (20,11%)
Субшкала «Наполегливість» (H)		
Низький	11 чол. (25,3%)	4 чол. (7,74%)
Середній	37 чол. (74,7%)	36 чол. (73,11%)
Високий	Немає	8 чол. (19,15%)
Субшкала «Самовладання» (C)		
Низький	19 чол. (39,55%)	10 чол. (20,45%)
Середній	29 чол. (60,45%)	28 чол. (59,10%)
Високий	Немає	10 чол. (20,45%)

Наочно загальна зміна показників вольової саморегуляції особистості у досліджуваних в процесі групової роботи показано в таблиці 3.

Таблиця 3

Зміна показників вольової саморегуляції особистості у досліджуваних на початковому і завершальному етапах групової роботи

Показники змінних	Макс. значення	Початок	Завершення
1. Загальна шкала (B)	від 12 до 24 балів	6,25	7,52
2. Субшкала «Наполегливість» (H)	від 8 до 16 балів	7,51	8,0
3. Субшкала «Самовладання» (C)	від 6 до 12 балів	4,98	7,04

Наочно динаміку середнього значення загального рівня сформованості вольової саморегуляції особистості у досліджуваних на початковому і завершальному етапах роботи показано на рис. 2.

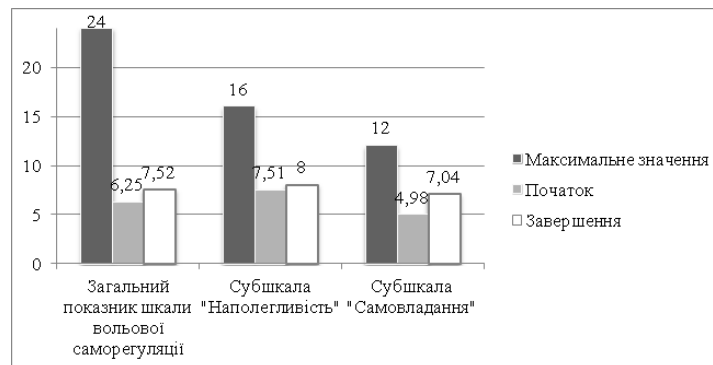

Рис. 2. Динаміка показників субшкал загального рівня сформованості вольової саморегуляції особистості в досліджуваних (середні значення).

Достовірність відмінностей, встановлена за допомогою t-критерію Стьюдента для залежних вибірок, свідчить про те, що на початок і завершення групової роботи із досліджуваними значущо різняться показники загальної шкали (B) ($t=13,92$ при $p<0,000001$), субшкала «Наполегливість» (H) ($t=8,97$ при $p<0,000001$), субшкала «Самовладання» (C) ($t=9,13$ при $p<0,000001$). Таким чином визначено, що в процесі групової роботи із досліджуваними відбулося статистично значуще підвищення загального середнього показника вольової саморегуляції особистості.

Таким чином, за результатами апробації авторської програми психологічної корекції ресоціалізації досліджуваних у відповідних установах соціальної адаптації розподіл досліджуваних за рівнями сформованості показників досліджуваного нами системо-комплексу на початковому і заключному етапах групової роботи визначив такі результати:

1) у результаті проведеної групової роботи помітно знизився в досліджуваних загальний рівень вираженості шкали схильності до агресії особистості від +1 бала в окремих досліджуваних (12 чол.) до -1,93 бали в більшості досліджуваних. Відповідно до тестових норм, якщо показник «А» перевищує 0, це свідчить про підвищену агресивність. Якщо «А» дорівнює «0», це дозволяє припустити, що людина схильна до агресії по відношенню до тих, кого вона краще знає, але під час спілкування з чужими людьми успішно контролює свою агресію. Якщо показник «А» отримує мінусовий знак, то вияв агресії можливий лише в особливих значущих ситуаціях (що можна вважати нормою);

2) дослідження показало, що запропонована модель авторської програми психологічної корекції ресоціалізації досліджуваних зумовлює також корекцію шкали вольової саморегуляції особистості і її субшкал: загальна шкала (В), субшкал «Наполегливість» (Н), «Самовладання» (С). Дані змінні змінилися в кращу сторону на статистично значущому рівні, тобто відбулася їх корекція (у більшості досліджуваних спостерігається підвищення показників особливо таких субшкал як «Наполегливість» (Н), «Самовладання» (С), що відображає високий рівень сформованості даних змінних). Це говорить про те, що в досліджуваних у процесі групової роботи відбулося підвищення міри оволодіння власною поведінкою в різних ситуаціях, здатність свідомо керувати своїми діями, станами і спонуканнями як запорука успішної їх поступової ресоціалізації та інтеграції в суспільство.

Таким чином, висунута нами гіпотеза про те, що негативні показники вищеперерахованих змінних зумовлюють недостатню ресоціалізацію особистості в поступової ресоціалізації період доведена в процесі проведення психокорекційної роботи з 4-ма експериментальними групами досліджуваних. У результаті роботи відбулися істотні зміни в цілому ряді показників досліджуваного нами системо-комплексу, вираженість яких на момент завершення дослідження порівняно з його початком дає змогу стверджувати, що процес ресоціалізації досліджуваних відбувається успішно. Вісім досліджуваних після участі в програмі успішно одружилися (матеріальну допомогу їм надали відповідні благодійні та релігійні організації України) і щасливо живуть у сім'ї, виховують дітей. А автор як голова громадської організації Північно-Східного міжрегіонального управління виконання покарань і пробації Міністерства юстиції України всіляко намагається надавати їм допомогу.

Перспективою наших подальших досліджень і публікацій буде розкриття результатів роботи після проведення психокорекційної програми із досліджуваними.

Література

1. Закон України Про пробацію. Відомості Верховної Ради, 2015, № 13, ст.2.
2. Сорока А. В. Програми дослідження розвитку ефективності соціальної адаптації особистості після звільнення із пенітенціарних установ /А. В. Сорока // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Частина II. – Х.: НУЦЗУ, 2013. – С. 330-337.
3. Сорока А. В. Особливості показників базових переконань бездомної особи після звільнення від відбування покарання. /А. В. Сорока // Вісн. Харк. нац. ун. імені В. Н. Каразіна. Збірник наукових праць. – № 1095. – Серія: Психологія. – 2014. Вип. 53. – С. 233-237.
4. Сорока А. В. Системний підхід до ресоціалізації особистості після звільнення від відбування покарання. /А. В. Сорока // Вісн. Харк. нац. ун. імені В. Н. Каразіна. Збірник наукових праць. – Серія «Психологія». Вип. 58. – 2015. – С. 147-151.
5. Сорока А. В. Психологические особенности социальной реадaptации лиц, освобождённых из мест лишения свободы. Современные проблемы прикладной юридической психологии [Электронный ресурс]: материалы I Респ. науч.-практ. конф., Минск, 23 нояб. 2016 г. /редкол.: И. А. Фурманов (отв. ред.) [и др.]. – Электрон. дан. (17,1 Мб). – Минск: Изд. центр БГУ, 2016. – С. 101-106.
6. Сорока А. В. Особенности ресоциализации личности после освобождения от отбывания срока наказания. Social Sciences and Psychology faculty: 25 years (progress, problems, perspectives) Republican scientific-practical conference of young researchers (17 April 2017). – Baki – 2017. – P. 77-81.
7. Soroka A. V. PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PERSONALITY SELF GOVERNING IN THE PERIOD OF SOCIAL REHABILITATION. Proceedings of III International scientific conference «Science: new goals». London, SI Universum, 2017. – P. 43-53.
8. Швалб Ю. М. Психологія соціальної роботи: підручник /за ред. Ю. М. Швалба. – К.: «Основа», 2014. – С. 30.

References

1. The Law of Ukraine on Probation. Information from the Verkhovna Rada, 2015, № 13, p.2.
2. Soroka A. V. Programs to study the development of the effectiveness of social adaptation of the individual after release from the penitentiary institutions /A. V. Soroka // Problems of extreme and crisis psychology. Collection of scientific works. Part II. – Kh.: NUTZU, 2013. – P. 330-337.
3. Soroka A. V. Features of indicators of basic beliefs of a homeless person after release from serving a sentence. /A. V. Soroka // Visn. Hark. Nats. Un. named after V. N. Karazin. Collection of scientific works. – № 1095. – Series: Psychology. – 2014. Whip 53. – P. 233-237.
4. Soroka A. V. System approach to resocialization of personality after release from serving a sentence. /A. V. Soroka // Visn. Hark. Nats. named after V. N. Karazin. Collection of scientific works. – The series «Psychology». Whip 58. – 2015. – P. 147-151.
5. Soroka A. V. Psychological features of social readaptation of persons released from places of deprivation of liberty. Modern problems of applied legal psychology [Electronic resource]: materials I Resp. scientific-practical. Conf., Minsk, 23 November. – 2016 /red: I. A. Furmanov (editorial editors) [and others]. – Electron. Dan. (17.1 MB). – Minsk: Izd. center of BSU, 2016. – P. 101-106.
6. Soroka A. V. Features resocialization of personality after release from serving the sentence. Social Sciences and Psychology faculty: 25 years (progress, problems, perspectives). Republican scientific-practical conference of young researchers (17 April 2017). – Baki – 2017. – P. 77-81.
7. Soroka A. V. PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PERSONALITY SELF GOVERNING IN THE PERIOD OF SOCIAL REHABILITATION. Proceedings of III International scientific conference “Science: new goals”. London, SI Universum, 2017. – P. 43-53.
8. Shvalb Y. M. Psychology of social work: textbook / ed. Y. M. Shvalba. – K.: «Basis», 2014 – P. 30.